כיתות ז'-ח' | גמרא | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | בבא קמא כז ע"ב-כח ע"א

"עביד איניש דינא לנפשיה": מותר לי לקחת את החוק לידיים?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את סיפור הבור המשותף (גַּרְגּוּתָא דְּבֵי תְּרֵי) ויספרו אותו במילים שלהם.
- התלמידים יציגו את מחלוקת רב יהודה ורב נחמן: לָא עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ מול עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ.
- התלמידים יבחינו בין "במקום פסידא" (כשיש הפסד) לבין "היכא דליכא פסידא", ויסבירו את הנימוק של כל צד.
- התלמידים יבינו איך הגמרא מקשה מברייתא (בן בג בג) ואיך היא דוחה את הקושיה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מי אחראי כשמשהו שלי הופך למכשול לאחרים, ומה מותר לי לעשות כדי לשמור על מה ששלי?

בשיעור השלישי: מתי מותר לי להגן על מה ששלי בעצמי, ומתי אני חייב ללכת לבית דין?

🧪 פתיחה: "זה התור שלי!"

מקרה ללוח: שני אחים חולקים מחשב, ויש להם לוח זמנים. אחד נכנס בזמן של השני ולא מוכן לקום. השני מנתק את החשמל. האם מותר לו? כל תלמיד מסמן על סקלה: "מותר לגמרי" עד "אסור לגמרי", ומנמק. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הסוגיה מתחילה בשאלה של רב חסדא לרב נחמן על קנסות (כמה משלם מי שהכה במכוש). רב נחמן עונה שבבבל לא גובים קנסות, ומבקש לשמוע את המקרה עצמו. המקרה: לשני אנשים יש בור מים משותף, וכל יום אחד מהם שואב. אחד שאב ביום של חברו, החבר אמר "זה היום שלי", הוא לא שם לב, והחבר היכה אותו בידית המכוש. רב נחמן עונה: מְאָה זַנְדֵי בְּפַנְדָּא לִמְחֵייהּ! כלומר, מותר היה להכות אותו אפילו מאה פעמים.

הגמרא מסבירה: גם מי שסובר שאדם לא עושה דין לעצמו, מודה שבמקום שיש הפסד מותר. ואז מובאת המחלוקת: לפי רב יהודה, כשאין הפסד, אדם צריך ללכת לבית דין (לֵיזִיל קַמֵּיהּ דַּיָּינָא). לפי רב נחמן, מותר לעשות דין לעצמו גם כשאין הפסד, כי כֵּיוָן דִּבְדִין עָבֵיד – לָא טָרַח (אם הוא עושה לפי הדין, הוא לא צריך לטרוח ללכת לבית דין).

רב כהנא מקשה מבן בג בג: "אל תיכנס לחצר חברך לקחת את שלך בלי רשות... אלא שבור את שיניו". זה נשמע כמו תמיכה ברב נחמן ("עִמָּךְ?!"), אבל הגמרא אומרת שבן בג בג הוא דעת יחיד. ר' ינאי מפרש "שבור את שיניו" כ"בדין" (תבע אותו לדין), והגמרא מקשה על הפירוש הזה ונשארת ב"קשיא". חשוב להדגיש לתלמידים: "שבור את שיניו" אינו הוראה לאלימות, אלא ביטוי לעמידה תקיפה על הזכות, והגמרא עצמה מתווכחת על משמעותו.

היחידה מתאימה לתוכנית הלימודים בגמרא של חמ"ד לכיתה ז' (אפשרות א: פרק המניח, מסכת בבא קמא), שגם מבחן המפמ"ר בכיתה ח' כולל שאלות ממנה. בבתי ספר ממלכתיים אפשר ללמד אותה כיחידת העשרה בתושב"ע או בתרבות יהודית, בעיקר דרך השאלות הערכיות (אחריות במרחב הציבורי, "עשיית דין עצמית").

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב

שְׁלַח לֵיהּ: דְּהָהוּא גַּרְגּוּתָא דְּבֵי תְּרֵי, דְּכָל יוֹמָא הֲוָה דָּלֵי חַד מִנַּיְיהוּ. אֵתָא חַד, קָא דָּלֵי בְּיוֹמָא דְּלָא דְּילֵיהּ. אֲמַר לֵיהּ: יוֹמָא דִּידִי הוּא! לָא אַשְׁגַּח בֵּיהּ. שְׁקַל פַּנְדָּא דְּמָרָא, מַחְיֵיהּ.

🗣️ **תרגום והסבר:** שלח לו (רב חסדא לרב נחמן): היה בור מים של שני אנשים, וכל יום שאב אחד מהם. בא אחד ושאב ביום שלא היה שלו. אמר לו (חברו): זה היום שלי! הוא לא שם לב אליו. לקח (החבר) את ידית המכוש והכה אותו.

גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב

אֲמַר לֵיהּ: מְאָה פַּנְדֵי בְּפַנְדָּא לִמְחֵייהּ! אֲפִילּוּ לְמַאן דְּאָמַר: לָא עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ; בִּמְקוֹם פְּסֵידָא – עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ.

🗣️ **תרגום והסבר:** אמר לו (רב נחמן): מאה מכות בידית היה מותר לו להכות אותו! אפילו לפי מי שאומר "אדם לא עושה דין לעצמו", במקום שיש הפסד אדם עושה דין לעצמו.

רש"י על בבא קמא דף כז ע"ב, ד"ה במקום דאיכא פסידא

במקום דאיכא פסידא - אי אזיל לבי דינא דאדאזיל לבי דינא ואתי קא דלי האי ולא ידע מאי דלי או שמא יכלו המים מן הבור ואין לו פרעון לזה דקא מפסיד כי האי גוונא עביד איניש דינא לנפשיה:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י מסביר מה ההפסד כאן: עד שילך לבית דין ויחזור, השני ימשיך לשאוב, ולא יידעו כמה שאב, ואולי המים ייגמרו, ולא יהיה ממה לקבל פיצוי.

גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב

דְּאִתְּמַר, רַב יְהוּדָה אָמַר: לָא עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ. רַב נַחְמָן אָמַר: עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ. הֵיכָא דְּאִיכָּא פְּסֵידָא – כּוּלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי, דְּעָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ. כִּי פְּלִיגִי – הֵיכָא דְּלֵיכָּא פְּסֵידָא; רַב יְהוּדָה אָמַר: לָא עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ, דְּכֵיוָן דְּלֵיכָּא פְּסֵידָא – לֵיזִיל קַמֵּיהּ דַּיָּינָא. רַב נַחְמָן אָמַר: עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ, דְּכֵיוָן דִּבְדִין עָבֵיד – לָא טָרַח.

🗣️ **תרגום והסבר:** שנאמר (שנחלקו בזה אמוראים): רב יהודה אמר: אדם לא עושה דין לעצמו. רב נחמן אמר: אדם עושה דין לעצמו. במקום שיש הפסד, כולם מסכימים שאדם עושה דין לעצמו. במה נחלקו? במקום שאין הפסד. רב יהודה אמר: לא עושה דין לעצמו, כי כיוון שאין הפסד, שילך לפני הדיין. רב נחמן אמר: עושה דין לעצמו, כי כיוון שהוא פועל לפי הדין, לא צריך לטרוח (ללכת לבית דין).

רש"י על בבא קמא דף כז ע"ב, ד"ה לא עביד איניש דינא לנפשיה

לא עביד איניש דינא לנפשיה - ואפי' דין אמת לא יעשה הוא לעצמו אלא ילך אצל הדיין:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: לפי מי שאומר שאדם לא עושה דין לעצמו, אפילו כשהדין באמת איתו הוא לא יעשה זאת בעצמו, אלא ילך לדיין.

גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב

מֵתִיב רַב כָּהֲנָא, בֶּן בַּג בַּג אוֹמֵר: אַל תִּיכָּנֵס לַחֲצַר חֲבֵרְךָ לִיטּוֹל אֶת שֶׁלְּךָ שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת, שֶׁמָּא תֵּרָאֶה עָלָיו כְּגַנָּב. אֶלָּא שְׁבוֹר אֶת שֶׁינָּיו, וְאֶמוֹר לוֹ: שֶׁלִּי אֲנִי נוֹטֵל.

🗣️ **תרגום והסבר:** הקשה רב כהנא (מברייתא): בן בג בג אומר: אל תיכנס לחצר של חברך לקחת את שלך בלי רשות, כדי שלא תיראה בעיניו כגנב. אלא שבור את שיניו ואמור לו: את שלי אני לוקח.

רש"י על בבא קמא דף כז ע"ב, ד"ה אלא שבור את שיניו

אלא שבור את שיניו - כלומר קח בחזקה וקשיא לרב יהודה:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "שבור את שיניו" פירושו "קח בחזקה" (בתוקף, בגלוי). ולכן זו קושיה על רב יהודה.

גמרא, בבא קמא דף כח ע"א

עִמָּךְ?! בֶּן בַּג בַּג יְחִידָאָה הוּא, וּפְלִיגִי רַבָּנַן עֲלֵיהּ. רַבִּי יַנַּאי אָמַר: מַאי "שְׁבוֹר אֶת שִׁינָּיו" – בַּדִּין. אִי הָכִי, "וֶאֱמוֹר לוֹ"?! "וְאוֹמְרִים לוֹ" מִיבָּעֵי לֵיהּ! "שֶׁלִּי אֲנִי נוֹטֵל"?! "שֶׁלּוֹ הוּא נוֹטֵל" מִיבָּעֵי לֵיהּ! קַשְׁיָא.

🗣️ **תרגום והסבר:** (עונים:) אתה נשען על זה?! בן בג בג הוא דעת יחיד, והחכמים חולקים עליו. רבי ינאי אמר: מה פירוש "שבור את שיניו"? בדין (בבית דין). (מקשים:) אם כך, "ואמור לו"?! היה צריך

לכתוב "ואומרים לו" (בית הדין)! "את שלי אני לוקח"?! היה צריך לכתוב "את שלו הוא לוקח"! קשיא (נשארה קושיה).

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** בִּמְקוֹם פְּסֵידָא – עָבֵיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ

💭 **מפרשים:** רש"י מפרט מה ההפסד בסיפור הבור: או שמא יכלו המים מן הבור ואין לו פרעון לזה. הפרט הזה הוא הסבר של רש"י.

📜 **כתוב:** אֶלָּא שְׁבוֹר אֶת שִׁינָּיו

💭 **מפרשים:** רש"י: כלומר קח בחזקה. ורבי ינאי בגמרא מפרש "בַּדִּין". שני פירושים שונים לאותן מילים, ואף אחד מהם אינו פשוטו המילולי.

📜 **כתוב:** קַשְׁיָא

💭 **מפרשים:** "קשיא" פירושו שהקושיה על הפירוש של רבי ינאי נשארה בלי תשובה. זה לא אומר שהגמרא פסקה כמו בן בג בג (הפסיקה למעשה נמצאת בספרי ההלכה, מחוץ לשיעור הזה).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף מקורות, סקלה על הלוח (מותר / אסור), דף עבודה

1. פתיחה: "זה התור שלי!" על הסקלה (5 דקות)
2. סיפור הבור המשותף: קריאה בזוגות וסיפור מחדש (8 דקות)
3. מחלוקת רב יהודה ורב נחמן: טבלה "יש הפסד / אין הפסד" (12 דקות)
4. הקושיה מבן בג בג והדחייה (8 דקות)
5. דף העבודה (8 דקות)
6. חזרה לסקלה, כרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה קרה בסיפור הבור המשותף?
2. במה רב יהודה ורב נחמן מסכימים, ובמה הם חולקים?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הנימוק של רב יהודה, ומה הנימוק של רב נחמן?

2. למה הגמרא אומרת "עמך?!" לרב כהנא? מה היא עונה לו?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה הסכנה בכך שכל אחד "עושה דין לעצמו"? ומה הסכנה בכך שאסור לאדם להגן על שלו? איפה אתם הייתם שמים את הגבול?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים למקרה המחשב: לפי מה שלמדנו, האם יש כאן "פסידא"? כל תלמיד כותב איך היה פוסק רב יהודה ואיך רב נחמן, ומה דעתו שלו.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה פירוש "עביד איניש דינא לנפשיה"? _____

2. באיזה מקרה כולם מסכימים שמותר? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

זה שיעור ערכי חזק. כדאי להבהיר שהגמרא עוסקת בשמירה על רכוש ובדיני ממונות, ולא נותנת היתר לאלימות; גם "שבור את שיניו" מתפרש בגמרא וברש"י באופנים שאינם מילוליים. אם עולה שאלה על הלכה למעשה, הפנו לרב או לספרי ההלכה. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

סיפור הבור בשלבים, טבלת המחלוקת, הקושיה מבן בג בג ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב (ספריא)
- רש"י על בבא קמא דף כז ע"ב (ספריא)
- גמרא, בבא קמא דף כח ע"א (ספריא)

מחוון: עושה דין לעצמו?

1. **חלק א:** (1) לשניים היה בור משותף, וכל יום שאב אחד מהם. אחד שאב ביום של חברו ולא הקשיב כשחברו אמר "זה היום שלי". החבר הכה אותו בידית המכוש. (2) "זה היום שלי".
2. **חלק ב:** כשיש הפסד: שניהם, מותר. כשאין הפסד: רב יהודה, אסור; רב נחמן, מותר. נימוקים: רב יהודה, לֵיזִיל קַמֵּיהּ דַּיָּינָא; רב נחמן, כֵּיוָן דִּבְדִין עָבֵיד – לָא טָרַח.
3. **חלק ג:** (3) אל תיכנס לחצר חברך לקחת את שלך בלי רשות, אלא "שבור את שיניו" ואמור "שלי אני נוטל". זו קושיה על רב יהודה (לפי רש"י). (4) בן בג בג דעת יחיד, וחכמים חולקים עליו; ר' ינאי מפרש "שבור את שיניו" כ"בדין" (על הפירוש הזה נשארה "קשיא").
4. ★ **אתגר:** לפי רש"י: עד שילך לבית דין, השני ימשיך לשאוב, לא יידעו כמה שאב, ואולי המים ייגמרו ולא יהיה ממה לשלם. סיפורים מימינו: תשובה פתוחה.